

הצעה לפתרון בחינת הבגרות בהיסטוריה ב'

מועד קיץ תשע"ד 2014

סמל שאלון

**הפתרון נכתב על ידי ירון אברמוביץ ומשה מולכו
מצוות מורי רשת החינוך אנקורי**

פרק ראשון

שאלה מס' 1

סעיף א'

בתחילת המאה ה-20 החלו לפרוח אידאולוגיות פוליטיות שונות וביניהן הקומוניזם, הסוציאליזם והפאשיזם. אידאולוגיות אלה היו היסודות של תנועות פוליטיות ששאפו לשנות את פני התקופה על פי תפיסת עולמם. האידאולוגיה הנאצית מבוססת במידה רבה על ספרו של היטלר "מיין קאמפף" (מאבק) משנת 1923. אידאולוגיה זו מבוססת על כמה עקרונות מרכזיים:

תורת הגזע

תורת הגזע הנאצית היא עיוות של תיאוריות מדעיות שהחלו להתפתח במאה ה-19. הנאצים עיוותו את תורתו של הביולוג האנגלי צ'ארלס דרווין, שחיבר ב-1859 את ספרו המפורסם "מוצא המינים". דרווין טען שהזנים השונים בטבע, כולל האדם, התפתחו בתהליך של "ברירה טבעית". בתהליך זה ישנם זנים המתאימים עצמם לטבע ולכן הם שורדים, אך ישנם גם זנים חלשים יותר, שאינם מסוגלים להתאים עצמם לשינויים סביבם, ולכן הם נכחדים. בין הזנים החזקים לבין החלשים מתנהלת מלחמת קיום מתמדת. הנאצים לקחו את תורתו של דרווין והעתיקו אותה לחברה האנושית. כך הנאצים טענו שגם בקרב בני האדם מתנהלת מלחמת קיום, וזהו בעצם מאבק בין גזעים חזקים לבין גזעים חלשים. תהליך העתקת תורתו של דרווין לחברה האנושית נקרא "דרוויניזם חברתי".

הנאצים חילקו את האנושות לקבוצות של גזעים והציבו אותם בסולם היררכי. האדם משתייך לגזע מסוים מיום לידתו ועד יום מותו ולכל גזע יש תכונות פיזיות ונפשיות המשתייכות אליו. הנאצים שללו את התפיסה שלפיה כל בני האדם שווים, וטענו שיש לתקן את הטבע ולעודד מלחמת חורמה בין הגזעים. להלן הגזעים העיקריים לפי תפיסתו של היטלר:

1. **הגזע הארי – "יוצר תרבות"**: בגזע זה נכללים הגרמנים והאוסטרים והוא נמצא בראש היררכית הגזעים האנושית. גזע זה אחראי על הרעיונות הגדולים של התרבות האנושית בכל העולם ולכן הוא ראוי לשלוט בעולם ולהוביל את האנושות לעידן חדש.

2. **הגזע הסלאבי – "נושא תרבות"**: גזע זה מורכב מעמים שונים כמו הרוסים והפולנים. זהו גזע שאינו ניחן בתכונות אינטלקטואליות ולכן הייעוד שלו יהיה משימות גופניות. גזע זה אמור לשאת על גבו ולקדם את התרבות של הגזע הארי ולכן הוא חייב להשתעבד לו.

3. **הגזע השמי (יהודי) – "הורס תרבות"**: היהודים נמצאים בתחתית היררכית הגזעים והם הגזע הנחות ביותר. הם גם הגזע המסוכן ביותר מפני שהם מעוניינים להרוס את הסדר הגזעי ולהמית חורבן על כל האנושות. היהודים הם אינם גזע יצרני והם מתנהגים כסוג של טפיל ההורס את תרבותו של העם שבקרבו

הוא חי. היהודי הוא הדבר ההפוך לגזע הארי ולכן הוא מהווה סכנה לגרמניה שהיא המגנה האחרונה על התרבות האנושית ומנסה לשמור על טוהר הגזע.

מרחב מחייה (לְבַנְסְרָאוּם)

היטלר טען, שכמו במלחמת הקיום בטבע, גרמניה חייבת לדאוג תחילה לאמצעי הקיום הבסיסיים שלה, כמו מזון. גרמניה תשיג את האמצעים האלה תוך מלחמת גזעים, כאשר היא תכבוש את **שטחי המזרח** – פולין ורוסיה. באזורים אלה נמצאים משאבים טבעיים ואנושיים שגרמניה זקוקה להם באופן מידי. זוהי זכותו של העם הגרמני לדרוש לעצמו שטח ליישב את אוכלוסייתו ולהשיג עבורם מזון, ולכן ההתפשטות לכיוון מזרח על חשבונם של העמים הסלאבים אינו מעשה כיבוש, אלא מהלך היסטורי נחוץ שיחזיר את הטבע למסלולו.

הרעיון של התפשטותה של גרמניה מזרחה אינו רעיון חדש, ומקורו בכיבושיה של גרמניה בימי הביניים. היטלר הכיר את ההיסטוריה של גרמניה בתקופה זו, וראה עצמו כממשיך של אותם קיסרי התקופה. בשטחים שייכבשו יוקם **סדר חדש** ובו העמים הסלאבים היושבים ישועבדו לנאצים, ואם הם יעזו להתנגד, יש לחסלם ללא רחמים. גרמנים רבים ייושבו בשטחי הכיבוש ויממשו את ייעודו של הגזע הארי להפוך להיות עם האדונים של הגזעים הסלאביים. הם יגורו ביישובים יפים עם כבישים רחבים, יחזרו לשורשים הגזעיים שלהם ויחזרו להיות איכרים אוהבי טבע שהמרחבים מספקים להם מקום לנדודיהם.

עקרון המנהיג (פיהרר-פרינציפ)

הרצון למנהיג חזק שיושיע ויגאל את גרמניה מהמשבר שנקלעה אליו לאחר מלחמת העולם הראשונה, לא היה ייחודי רק לנאצים. הרצון למנהיג אחד חזק משולבת היטב בהיסטוריה הגרמנית ובהלכי הרוח בגרמניה של אותה תקופה. כמיהה זו לאותו מנהיג היה משותפת לקבוצות רבות באוכלוסייה: חיילים משוחררים, קציני הצבא ואף לנשיא הרפובליקה **הינדנבורג**. אולם, הנאצים לקחו את הרעיון של מנהיג חזק צעד אחד קדימה וטענו כי היטלר מגלם באישיותו את המשכם של הקיסרים המפוארים של ימי הביניים ואף עוד מנהיגים גרמנים מוקדמים מהם. הפיהרר אינו אדם רגיל, ואינו עוד פוליטיקאי. הוא מגלם באישיותו את גרמניה האמתית וטהורת הגזע. הסיסמה שהובילה את התעמולה הנאצית – **”עם אחד, רייך אחד, מנהיג אחד”** – ביטאה את השילוב המושלם שצריך להתקיים בין העם, למדינה ולמנהיג. אם לעם הגרמני נועד הגורל להפוך לעם האדונים, הרי שהמנהיג, הפיהרר, יוליך אותו ליעד זה. כולם חייבים בשבועת אמונים אישית לפיהרר: החיילים, הפועלים ובני הנוער. שבועה זו מחייבת בציות מוחלט ומלא לכל פקודותיו של המנהיג.

מדוע המפלגה הנאצית משכה גרמנים רבים: המפנה הגדול בפופולאריות של המפלגה הנאצית החל עם פרוץ המשבר הכלכלי הגדול, שהחל בארה"ב ב-1929 וסחף את גרמניה למצוקה כלכלית. מיליוני גרמנים הפכו למובטלים (ב-1932 היו בגרמניה 6 מיליון מובטלים). החל גל גדול של הצטרפות לשורות המפלגה הנאצית. האידאולוגיה הנאצית פנתה לכל שכבות האוכלוסייה. בני המעמדות הבינוניים וכן מיליוני המובטלים, שלא טרחו להצביע בבחירות הקודמות, הצביעו לראשונה ולמען הנאצים. ההמונים החלו

להאמין ברעיון כי רק מנהיג חזק וסמכותי יוכל להציל אותם מן המשבר הכלכלי. הם היו מבולבלים וחשו אבודים. הם חיפשו כיוון חדש שישפר את תנאי חייהם. היטלר נתפס כמנהיג שיציל את גרמניה ויוביל אותה לקראת עתיד טוב יותר.

סעיף ב'

חולשותיה של רפובליקת ויימאר :

1. אדישות הצבא למצוקות הרפובליקה : הצבא הגרמני מנה 100 אלף חיילים ונכללו בו יסודות שמרניים שתמכו במלוכה, ולכן היה אדיש לגורלה של הרפובליקה.

2. חוסר יציבות פרלמנטארית: הממשלות בגרמניה לא הצליחו לקבל רוב ברור בבחירות ולכן לא נהנו מיציבות פוליטית. הן הימין והן השמאל תקפו את הממשל הרפובליקני שהתקשה להתגונן בשל החוקה הדמוקרטית. חוקה זו לא אפשרה לבלום בצורה חוקית את צמיחתן של תנועות קיצוניות שרצו להרוס את הרפובליקה. אנשים רבים שהחזיקו במשרות בכירות בשלטון לא תמכו ואף התנגדו לשלטון הרפובליקני.

3. שימוש רב בסעיף 48 בחוקה: בראש המשטר הרפובליקני עמד הנשיא היינריך בנרן, שתמך במשטר מלוכני. בשנים האחרונות של רפובליקת ויימאר פרסם הנשיא כמה צווי חירום (על פי סעיף 48 בחוקה) שהובילו לכינון ממשלות שלא על פי הליך דמוקרטי. צעדים אלה הוסיפו לקריסת הרפובליקה.

4. המשבר הכלכלי: אחד הגורמים החשובים ביותר לחולשת הרפובליקה היה המשבר הכלכלי העולמי שגרמניה נפגעה ממנו קשות. המשבר הלך והעמיק משנה לשנה והגיע לשיאו ב-1932. הרפובליקה לא הצליחה להתמודד עם המשבר. מיליוני המובטלים, הייאוש וחוסר התקווה – כולם היוו גורם מרכזי בתמיכת ההמונים במפלגה הנאצית.

שאלה מס' 2

סעיף א'

חוק ההסמכה - "החוק לביטול מצוקת העם והרייך" (1933): הרייכסטאג החדש שנפתח לא נועד למלא תפקידים פרלמנטאריים אלא להצביע בעד חוק שמעביר את סמכויות החקיקה לממשלתו של היטלר. הנאצים פעלו במהירות כדי להשיג רוב בהצבעה. על הקומוניסטים נאסר להשתתף בהצבעה. החוק ביטל בפועל את חוקת ויימאר. הוא איפשר לממשלה לחוקק חוקים כרצונה, ללא הסכמת הרייכסטאג, גם אם הם בניגוד לחוקה. עיקרון הפרדת הרשויות בוטל עם העברת סמכויות החקיקה לידי הרשות המבצעת.

הרייכסטאג המשיך להתקיים, אך תפקידו היה סמלי בלבד. חוק ההסמכה הוא ראשיתו של **תהליך האחדה** (בגרמנית: "גלייכשטוינג") שבו ביצעו הנאצים איחוד בין האומה הגרמנית והמדינה לבין המפלגה והשקפותיה.

סעיף ב'

חוקי נירנברג – 1935 (תחום חקיקה): השלטון הנאצי גילה שלמרות החקיקה שנעשתה בשנים קודמות המשיכו היהודים לכהן בתפקידים ציבוריים והתקיימו קשרים כלכליים בין יהודים לארים. חוקי נירנברג באו לאחד את המדיניות האנטישמית של המדינה, ולקבוע נהלים רשמיים ביחס ליהודים. ב-15 בספטמבר 1935, בזמן הכינוס השנתי של המפלגה הנאצית בנירנברג, פורסמו שלושה חוקים:

א. חוק להחלפת דגל המדינה בדגל צלב הקרס.

ב. חוק אזרחות הרייך: אזרח גרמני יכול להיות רק אדם בעל דם גרמני. יהודים לא הוזכרו במפורש בחוק, אולם המשמעות הייתה שיהודי אינו יכול להיות אזרח גרמני. יותר מאוחר תיקבע תקנה לחוק זה באופן מפורש ולפיה יהודי אינו יכול להיות אזרח גרמניה, אין ליהודי זכות להצביע או לכהן במשרה ציבורית ויהודי הוא מי שלפחות שלושה מסביו היו יהודים גמורים.

ג. חוק להגנת הדם הגרמני והכבוד הגרמני: חוק זה כלל כמה נושאים ברורים: איסור נישואים בין יהודים לבין אזרחים בעלי דם גרמני, איסור קיום יחסי מין מחוץ לנישואים בין יהודים לבין ארים, איסור העסקת נשים גרמניות מתחת לגיל 45 במשק בית יהודי, ואיסור על יהודים להניף את דגל גרמניה מכיוון שהדבר פוגע בכבוד הגרמני.

משמעויות חוקי נירנברג: חוקי נירנברג הגדירו מחדש את מקומם ומעמדם של היהודים בתוך המדינה הנאצית. היהודים לא יכלו להתגונן משפטית מכיוון שלא היו עוד אזרחים. חוקי נירנברג בודדו את היהודים מיתר אזרחי גרמניה. החוקים היו שלב נוסף לקראת פגיעה פיזית ביהודים.

שאלה מס' 3

סעיף א'

הישרדות – "קידוש החיים" וביטוייו

היהודים הכלואים בגטאות ניהלו מאבק עיקש להישרדות. הניסיון היומיומי להחזיק מעמד ולשרוד היה במידה מסוימת תגובה אנושית טבעית. לדבקות בחיים היה גם מימד מוסרי ודתי, שנכלל במושג קידוש החיים. מושג זה נאמר על ידי הרב יצחק ניסנבאום, מראשי הציונות הדתית בורשה. חלק ניכר מהגזירות הגרמניות נועדו להשפיל את היהודי ולהפוך אותו לתת-אדם. לגזירות אלה הייתה השפעה על הציבור ועל יחיד, אך לא השפעה עמוקה, ולכן לא התמוטטו כל מערכות החיים בגטו. היהודים נאחזו ביצר החיים בתקווה לעתיד. יהודי פולין ראו בנאצים אויב גס, שפל ובלתי אנושי, שאין ביכולתו לפגוע באופן עמוק

בעולמו של היהודי. שנים של היעדר זכויות אזרחיות, ושנות כיבוש שבאו לאחריהן, גרמו לציבור היהודי לעשות ככל שביכולתו כדי לעקוף את החוק. היו ניסיונות מרובים לשמור על חיי קהילה עצמאיים נוכח העוינות, ההפחדה והסכנה. לא רק במונחים של מאמצי הצלה פסיים, אלא גם בתחום הרוחני, התרבותי והחינוכי.

1. הומרצו פעולות במסגרת החינוך היהודי והכללי ברשתות בתי-ספר עצמאיים, במוסדות תרבות, במסגרת אירועים ופעילות של תנועות-נוער, למען קבוצות אוכלוסין שלמות שלפתע נשללו מהן זכויותיהם ללימודים ולעיסוק מקצועי בקהילותיהן.
2. עיתונים שתחילה הותר להם להופיע ואחר-כך נאסר פרסומם, מילאו תפקיד של רשת תקשורת חשובה בניסיון לשקם חיי קהילה מכובדים.
3. מרי רוחני כלל כול סוג של מעשה לא אליים מצד יהודים, חילונים ושומרי דת כאחד, שהגיבו על-פי תפיסתם המסורתית: לוחות-שנה יהודיים, שהוכנו בחופזה, הבליטו את התאריכים היהודיים, את זמני הדלקת נרות בערבי שבתות וימים טובים. הם ציינו ימי מועד ואבל מסורתיים. בהעדר כלי קודש ומבני דת, נחוגו האירועים היומיים, השבועיים, החודשיים והשנתיים, וצוינו באופן סמלי. כוס מים הייתה תחליף למקווה הטהרה, פירורי לחם יבש שימשו במקום יין וחלות לשבת, קליפות תפוחי-אדמה סיפקו זמן קצר דלק לנרות השבת. קטעי תפילות וטקסטים מהתלמוד הופצו בקרב אסירי המחנות. המסורת עתיקת היומין של שאלות ותשובות בהלכה ובדיניה הניבה ספרות של שאלות ותשובות בענייני השואה.

סעיף ב'

1. **אספקת מזון:** הרעב פגע בשכבות רחבות של הציבור. היודנט היו אחראים לחלוקת המזון שסיפקו הגרמנים לכלואי הגטו, אך לרוב היה המזון כה מועט עד שלא יכול היה לאפשר קיום כלשהו. במספר ניכר של גטאות פיתחו היודנט יוזמות להשגת מזון נוסף למזון שהקציבו הגרמנים. זאת על ידי רכישת מצרכים בשוק השחור בצד היודנטראט, או על ידי קבלת מזון תמורת מוצרים שיוצרו במפעלים בתוך הגטו. היודנט גם ארגנו מסגרות לעזרה הדדית, ובכך תרמו במידת מה להקלת המצוקה.
2. **בריאות:** הרעב, הצפיפות והעדר תנאי ההיגיינה הבסיסים הפכו את בעיית הבריאות בגטו לבעיה חמור ביותר. השלטונות הגרמניים היו מודאגים רק ממחלות ומגיפות. התמותה החלה לעלות באופן מדהים. תופעה מחרידה זו נבעה בעיקר משחפת, מתת תזונה וממגפות טיפוס ודיזנטריה. היו ראשי יודנטראט שהקימו בתי חולים, גייסו רופאים, אחיות ועובדים רפואיים. נפתחו בתי מרקחת. היו מרפאות לנשים הרות ומרפאה לילדים. פעלו יחידות של חיטוי.
3. **דיור:** בחלק מהמקומות חייבו השלטונות את היודנטראטים לדאוג לדיור. במקומות אחרים לא הייתה הוראה כזו – אך היודנטראט טיפל בנושא זה. נקבעו תנאים לחלוקת דירות. היודנטראט דאג לחשמל ולמים.

4. **עבודה ותעשייה:** יודנראטים רבים עסקו בפיתוח תעשייה. הדבר נועד לענות על מספר צרכים:
- א. **צורך כלכלי:** הצורך במציאת תעסוקה ומקורות מחייה להמונים בגטו. לאחר שנסגרו חומות גטו לודג', הגיש יושב ראש היודנראט חיים רומקובסקי, מכתב לראש העיר הגרמני, ובו הודיע כי סיים את רישומם של 14,850 העובדים המומחים בגטו. בגטו הוקמה תעשיית טקסטיל ענפה, שייצרה בין השאר מדים לצבא הגרמני.
- ב. **הוכחת יעילות הגטו ועובדיו:** יודנראטים רבים פעלו להוכיח לגרמנים שהיהודים מתאימים לעבודה יצרנית, בניגוד לתפיסה הנאצית, שראתה ביהודי גורם בלתי יצרני. היודנראטים בגטאות ניסו להוכיח שניתן להפיק תועלת מהעסקת פועלים ובעלי מלאכה יהודים. בשטחי ברית המועצות הכבושים, שבהם ידעו על הרצח ההמוני, כמו בגטו וילנה, חשבו ראשי היודנראט, שהמניע העיקרי להשמדה הוא חוסר רצונם של גרמנים להמשיך בקיומם של היהודים כגורם "בלתי יצרני". לכן הם רצו להפוך את הגטאות ליצרניים כל האפשר, ובכך להפוך את העבודה ל"דרך הצלה". בתקופת הגירושים הפכה התפיסה של "עבודה כדרך הצלה" לתפיסה הקיימת אצל רבים מראשי היודנראטים. הם סברו כי תרומה למאמץ המלחמתי הגרמני תביא להמשך קיומי של הגטו. תפיסה זו הביאה כמה מראשי היודנראטים להשלים עם שילוחים של יהודים שאינם מביאים תועלת, כדי להציל מגורל זה את היהודים העובדים.
5. **חינוך ותרבות:** הכיבוש הגרמני הביא לפליטת ילדים יהודים ממערכת החינוך. מערכת החינוך נזקקה לארגון מחדש ולפיתוח. בתנאים הכלכליים הקשים היה קשה לשקם את המערכת. היודנראט נטל על עצמו את הטיפול בנושא החינוך: במימון, בהכשרת מורים. היצירה התרבותית נמשכה בתמיכת היודנראטים. היו סופרים, אמנים, מקהלות, תזמורות, קאבארטים, תיאטרון, הרצאות, דיונים, ספריות ואפילו מוזיאונים.

פרק שני

שאלה מס' 4

סעיף א'

התנגדות של הציבור היהודי בגטו: הציבור לא תמך בתנועת הנוער וברעיון הלחימה משתי סיבות עיקריות:

- א. רק ההבנה שהנאצים מתכוונים להשמדה טוטאלית של יהודי אירופה יכלה להביא לתמיכה ברעיון המרד. קשה היה להגיע להבנה זו. ראשי יודנראט רבים טענו שהמחסור החמור בידיים עובדות, בעיקר בתעשייה הגרמנית, יצר מצב שבו ניתן יהיה להציל את הגטו או חלק ממנו על ידי השתלבות בעבודה זו. טענה זו הפיחה תקווה, לעומת הטענה הקודרת של הלוחמים.
- ב. החלו להגיע ידיעות מעודדות מהחזית. הגרמנים ספגו שתי מפלות קשות, האחת באל-עלמיין שבצפון אפריקה והאחרת בסטאלינגרד שבברית המועצות. בקרב הציבור היהודי גברה התקווה שבתנאים מסוימים ניתן יהיה להציל כמה מתושבי הגטו.

סעיף ב'

דילמות שעמדו בפני היהודנראטים בשנים 1941–1945

- א. כיצד לבצע את הוראות הגרמנים בתקופת "הפתרון הסופי"? – בתקופה זו נדרשו היהודנראטים לספק אלפי אנשים לגרמנים "להתיישבות מחדש". כאשר התבררה ליהודנראט המשמעות של מונח זה הם עמדו בפני דילמות קשות. האם להמשיך לבצע את הוראות הנאצים? האם לנהל מדיניות שיש בה סיכוי להציל לפחות חלק מתושבי הגטו? את מי לשלוח להשמדה? ילדים? זקנים? חולים? לכל יהודנראט הייתה החלטה אחרת. חלק שלחו את הילדים והקשישים בניסיון להציל את החזקים יותר. אחרים טענו שאינם אלוהים ואינם יכולים לבצע את הסלקציה.
- ב. כיצד להתייחס לתנועות המחתרת ולמאבק המזוין? – חלק מהיהודנראט ראו בפעילות המחתרתית גורם מתחרה להנהגתם, הודאה בחולשתם. חלק חששו כי פעילות מחתרתית ותמיכה בה, עלולה לסכן את תושבי הגטו להביא לפעולות נקם מצד הגרמנים ולחיסולו המידי של הגטו. היהודנראט יתלבטו האם לתמוך במרד ולשתף פעולה עם תנועות הנוער או להסגירם לידי הגרמנים. מרבית היהודנראטים התנגדו למרד וחלקם אף הלשינו לגרמנים על הפעילות של התנועות. עם זאת היו גם יהודנראטים ששתפו פעולה עם תנועות הנוער כמו בגטו וילנה ובגטו ביאליסטוק.
- ג. האם לשתף את היהודים בגטו בתחושותיהם או ידיעותיהם לגבי מדיניות הנאצים? האם לספר ליהודי הגטו לאן הולכים המשלוחים? איך לנהל את הגטו כשיודעים שיש מחנות השמדה? האם יש טעם להמשיך לעבוד? היו יהודנראט שהמשיכו להשלוח את עצמם ואת יהודי הגטו שבאמצעות העבודה היצרנית הם ימשיכו לחיות. היו אחרים שהתאבדו והיו כאלה שהבינו שזה הסוף ושיתפו פעולה עם המחתרת בגטו.

שאלה מס' 5

סעיף א'

22 ביוני 1941 פתחו כוחות גרמניה בהתקפה מסיבית נגד ברית המועצות. מתקפה זו כונתה "מבצע ברברוסה". מן ההתחלה ראה היטלר בחוזה אי ההתקפה שעליו חתם עם ברית המועצות, צעד זמני בלבד. מלכתחילה תוכניות הכיבושים שלו כללו את השטחים במזרח. מבצע ברברוסה היה מתחילתו מבצע עם מאפיינים אידיאולוגיים: היטלר רצה לעקור את המשטר "היהודי-קומוניסטי" מברית המועצות. היהודים נתפסו כיוצרים של הקומוניזם – אידיאולוגיה, שעל פי הנאצים, מסכנת את כלל המין האנושי. היטלר חשב שיש לגבור על האויב היהודי-קומוניסטי עד הכחדה. לכן המלחמה נגד ברית המועצות הייתה גם ראשיתו של הרצח ההמוני של היהודים באזורי הכיבוש הרוסים. סיבה נוספת הוא מספרם העצום של יהודי בריה"מ – 5 מיליון.

סעיף ב'

בסוף שנת 1944 בעקבות התקדמותם של הצבא הרוסי לתוך פולין, והפלישה של בעלות הברית במערב, החלו הגרמנים בפינוי המחנות מפולין לכיוון גרמניה. המטרה הייתה לא להשאיר עדויות חיות ולהמשיך

לנצל את האסירים הנותרים לעבודה בתוך גרמניה. הפינוי נעשה ברגל בדרך כלל. בשנת 1945 הובלו מאות אלפי יהודים ואסירים אחרים יחד עם הכוחות הגרמנים הנסוגים. ההליכה הייתה ללא תנאים מינימליים של לבוש ומזון. כמו כן החורף של שנת 1945 היה קשה ביותר. למרות זאת הנאצים לא התירו עצירה אפילו לצורך שתיית מים, וברור שרבים מתו בדרך מאפיסת כוחות. כל מי שכשל נורה, ורק חלק קטן מהצועדים הצליח לשרוד. האומדן הוא שבינואר 1945 היו במחנות למיניהם וסוגיהם יותר מ 700 אלף אסירים (לא רק יהודים). מי שהיה מסוגל לצעוד נלקח, והאחרים נותרו מאחור. ההערכה היא שבצעדות המוות נרצחו כ 250 אלף יהודים.

שאלה מס' 6

סעיף א'

מטרות המרד

ללוחמים בגטאות לא היו אשליות בדבר יכולתם להציל את עצמם או את יהודי הגטו האחרים באמצעות מרד. בבסיס החלטתם למרוד עמדה התחושה בסיסית, שעליהם להיאבק נגד הנאצים גם אם הסוף ידוע ובלתי נמנע. לתחושה זו היו שותפים חברי תנועות נוער שונות זו מזו. בקרב חברי התנועות הציוניות הייתה תחושה, שמאבקם הוא סוג שליחות למען העם היהודי, ולמען הישוב היהודי ההולך ונבנה בארץ ישראל. כל הלוחמים ראו בלחימה מעין גשר המחבר בינם לבין העולם הנאבק בנאצים. שתי המטרות העיקריות של המורדים היו:

1. הרצון להתקומם בשל האקציות של הגרמנים ולהפוך את המרד לתגובה לאקציות.
2. הרצון לנקום על הרצח במקום בו ישבו המוני יהודים.

לבטים ודילמות של המורדים

1. **לוחמה בגטו או יציאה ליער?** בגטאות אחדים, ששכנו בסמוך ליערות גדולים במזרח אירופה, כגון גטו וילנה וביאליסטוק, התנהל ויכוח בין אנשי המחתרת על דרך הפעולה הנכונה: האם עליהם להישאר בתוך הגטו ולהילחם בנאצים, מתוך ידיעה שהסיכויים שלהם למשוך אחריהם את ההמונים ולהגיע להישגים קרביים קלושים? או שעליהם להעביר, מסיבה זו, מספר רב ככל האפשר של צעירים ליערות הסמכות ולהתרכז בלוחמה הפרטיזנית? בסופו של דבר החליטו אנשי המחתרת בגטו וילנה וביאליסטוק על דרך פעולה שתשלב בין הברחת צעירים ליער לבין פעולה בתוך הגטו.

2. **אחריות קולקטיבית:** התנגדות הציבור היהודי למרד וכן הידיעות מן החזית העמידו את תנועות הנוער בפני התלבטות קשה. לאנשי המחתרת היה ברור, שכל גילוי של התנגדות יוביל לענישה קולקטיבית מצד הגרמנים, והאחריות תהיה של המורדים. חשש זה אילץ את אנשי המחתרת לדחות את פתיחת המרד ע לגירוש האחרון והסופי מן הגטו.

סעיף ב'

ייחודו של המרד בגטו ורשה לעומת מרידות בגטאות אחרים

בעקבות הגירוש הראשון מהגטו למחנות ההשמדה שהחל ב-22 ביולי 1942, החליטו נציגי תנועות השומר הצעיר, דרור ובני עקיבא, על הקמת אירגון יהודי לוחם - אי"ל (ז'אוב), בכינוס שנערך ב-28 ביולי 1942. בראש הארגון הועמד מרדכי אנילביץ'. לאחר מספר גירושים מן הגטו, החל החיסול הסופי ב-19 באפריל 1943 - ערב פסח תש"ג ואז גם פרץ המרד.

למרד זה היו כמה מאפיינים ייחודיים:

1. ההתקוממות הראשונה של אוכלוסייה עירונית באירופה הכבושה.

2. הכנות ממושכות: שלושה חודשים (מן השבוע האחרון של ינואר עד אפריל 1943) היו פרק זמן של היערכות קדחתנית לקראת המבחן הקרבי. אי"ל הסיק מסקנות. נלמד כי האקציה יכולה להפתיע את הגטו, ולכן חייבים הארגון ולוחמיו בכוננות תמיד. 22 הקבוצות הלוחמות שנתגבשו, היו מאורגנות לפי התנועות שהשתייכו להן, התרכזו בצוותא בדירות של הארגון בקרבת העמדות המיועדות.

3. לוחמים עם נשק ביד השתתפו בו עם המוני יהודים בתוך בונקרים ובמחבואים: הנשק, שמיעוטו הושג בידי הארגונים הפולניים ורובו נקנה בכסף, היה בעיקר אקדחים. האקדח היה הנשק האישי של הלוחמים. נוסף על האקדחים וכלים אוטומטיים ורובים שנתפסו מידי הגרמנים, עסקו בגטו בהתקנת רימונים, והם עתידים היו למלא תפקיד חשוב בקרבות בימי המרד. אי"ל יכול היה בתקופת ההמתנה שבין ינואר לאפריל לגייס כוחות רבים לשורותיו, אך מיעוט הנשק מנע התרחבות של ממש. הכוחות בגטו הגיעו ל-700-750 לוחמים. האוכלוסייה האזרחית ניצלה את התקופה ההיא להכנת רשת מחבואים ובונקרים תת-קרקעיים מצוידים היטב, שיכלו לעמוד זמן ממושך בתנאי ניתוק. בסיכומו של דבר היה לכול יהודי מקום משלו באחד המחבואים והבונקרים בתחום הגטו המרכזי, וברבים מן המקומות הללו של האוכלוסייה האזרחית נאגר נשק להגנה. כך אפוא נוצר שיתוף אינטרסים בין האוכלוסייה האזרחית ובין הלוחמים, שהיה מושתת על התקווה כי הלחימה בנסיבות הקיימות עשויה לשמש דרך להצלה. פיקוד אי"ל לא היה שותף לדעה האופטימית על רתיעת הגרמנים מהתנגדות, אך עודד את חפירת הבונקרים וההכנה לשהות ממושכת בתוכם. שני הצדדים של היערכות לקראת המבחן - ההכנות הקרביות של הארגונים הלוחמים ועמדת האוכלוסייה הכללית והתבצרותה בבונקרים - גרמו שהמרד, שהתחיל עם פתיחת האקציה האחרונה ב - 19 באפריל, היה למרד עממי רב היקף ותוצאות.

4. מרד גטו ורשה החזיק מעמד בקרב, מול חילות גרמניה הנאצית, זמן רב יותר משעמדו נגדם מדינות באירופה: קרוב לחודש ימים ארך קרב הגטו, ושוכני הבונקרים שלא נתגלו בעזרת כלבים ומכשירי

גילוי מיוחדים ושלא נרצחו במקום המשיכו בהתנגדותם. הנאצים השליכו גז לתוך פתחי הבונקרים ששוכניהם סירבו לנטוש אותם גם לאחר שנפרצו בידי כוח האויב.

פרק שלישי

שאלה מס' 7

סעיף א'

מדוע העבירה בריטניה את שאלת ארץ ישראל לאו"ם:

בפברואר 1947 הודיע שר החוץ הבריטי ארנסט בוויין כי בכוונת בריטניה להעביר את שאלת ארץ-ישראל לדיון מחודש באו"ם. מה היו הסיבות לכך:

1. בריטניה הייתה חייבת על פי החוק הבינלאומי לפנות לאחר המלחמה למוסד הבינלאומי הקיים כדי לקבל ייפוי כוח מחודש לשיטה באזור. (שלטה על א"י מכוח מנדאט שקיבלה מחבר הלאומים לאחר מלחמת העולם הראשונה).
2. בריטניה הגיעה למבוי סתום בארץ ישראל - כל הניסיונות המדיניים למצוא הסדר בשאלת ארץ-ישראל נדחו הן על ידי הערבים והן על ידי היהודים (תוכנית הועדה האנגלו- אמריקנית, תוכנית מוריסון-גריידי וכו').
3. השפעת השואה, ושארית הפליטה שהתרכזה ברובה במחנות עקורים באירופה, על דעת הקהל בעולם, ומדיניותה של בריטניה נגד המעפילים גררה תגובות קשות בעולם ובבריטניה עצמה. התמונות של מעפילים, פליטי שואה המושמים במחנות הסגר והניסיון הבריטי להחזיר פליטים יהודיים לאירופה ממנה ברחו, יצר הזדהות רבה כלפי המעפילים היהודים חסרי הבית.
4. בריטניה סבלה מפעולות התנגדות בארץ ישראל. לאחר שפורקה תנועת המרי שכללה את ההגנה, האצ"ל והלח"י, המשיכה ההגנה בפעולות עליה והתיישבות בלתי חוקיות ואילו האצ"ל והלח"י המשיכו לפגוע בבריטים. חיילים בריטיים נפגעו בפעולות אלה. בנוסף, עלתה החזקת הצבא הבריטי בארץ ישראל כסף רב למשלם המיסים הבריטי. הציבור הבריטי עיף מהמנדט בארץ ישראל.
5. ארה"ב לא הפכה מעורבת בשאלת ארץ ישראל כפי שציפתה בריטניה. בריטניה קיוותה שמעורבות של ארה"ב וסיוע מצידה יצמצמו את הנטל הכבד המוטל עליה. בנוסף, שתי המדינות לא ראו עין בעין את הפתרונות לשאלת ארץ ישראל. האמריקאים ביקרו את בריטניה לגבי עמדתה בסוגיית הפליטים. טרומן, דרש מן הבריטים כי יותר ל- 100 אלף פליטים לעלות לארץ, אולם בריטניה הערימה קשיים על מלוי דרישה זו שלא נתמלאה לבסוף. לאור האמור, שוכנע טרומן כי יש לפעול למען פתרון של פשרה, והודיע על תמיכתו בחלוקת הארץ (אוקטובר 1946) – בניגוד לעמדת הבריטים.
6. האינטרסים הכלכליים של ארה"ב במזרח התיכון, (כוח הנפט) והרצון להבטיח שבריה"מ לא תיכנס לאזור.
7. עמדתה של התנועה הציונית כי תהיה מוכנה לתמוך בפתרון של מדינה על חלק משטחה של א"י מאפשר לנשיא ארה"ב טרומן להכריז כי מדינתו תומכת בפשרה לגבי פתרון שאלת א"י.

8. בריטניה קיוותה שהאוי"ם לא יוכל למצוא פתרון מוסכם בשאלת ארץ ישראל, בגלל המתח בין שתי המעצמות. היא סברה שבשל כך, יאלץ האוי"ם לתת לבריטניה מנדט מחדש באזור, ולציונים לא תהיה ברירה אלא לקבל מנדט זה שיהיה בתנאים נוחים יותר לבריטניה, ועם תקצוב של האוי"ם.

סעיף ב'

הועדה הציגה שתי המלצות:

המלצת המיעוט: הקמת מדינה אחת בעלת מבנה פדראלי (לערבים יש רוב).
המלצת הרוב: חלוקת הארץ לשתי מדינות, מדינה יהודית ומדינה ערבית, ומובלעת בינלאומית באזור ירושלים. תקופת מעבר עד הקמת המדינות תמשך שנתיים, בתקופה זו ימשיך המנדט אך יאפשר עלייה יהודית של 15,000 איש מדי חודש – בתנאי שתופסק ההפעלה. הבריטים יעזבו את הארץ עד הראשון באוגוסט 1948.

הבריטים הופתעו והתאכזבו מהמלצות הוועדה, הערבים דחו והחרימו את המסקנות, היהודים שמחו אך הסתייגו מהחלטה לגבי ירושלים והגליל המערבי שנעדרו מתחומי המדינה היהודית. במהלך הדיון באוי"ם הציגו ארצות הברית וברית המועצות עמדות אלו: ארה"ב, למרות חילוקי דעות בממשל, תמכה בהצעת החלוקה והצביעה בעד המלצת הרוב של ועדת אונסקו"פ. עמדתה של ברית המועצות הייתה עקבית וחד משמעית – תמיכה בשאיפות של היהודים להקמת מדינה יהודית עצמאית. עמדה זו נבעה מרצונה של ברית המועצות לזרז את יציאתה של בריטניה מהמזרח.

שאלה מס' 8

סעיף א'

חל מהפך במדיניות של התנועה הציונית. האינטרס של הציונות הוא כבר לא המשך שלטונה של בריטניה בארץ ישראל, אלא מעבר למדיניות אקטיביסטית, הדורשת את סיום המנדט הבריטי בארץ ישראל ודרישה להקים מדינה יהודית עצמאית. זאת בעקבות מיגור האויב הנאצי באירופה והמשך מדיניות הספר הלבן השלישי של בריטניה בא"י.

פעולות "תנועת המרי" נשאו אופי סמלי וכן נבחרו יעדים בעלי חשיבות צבאית ופוליטית. ההתקפות על מתקני רכבת, בסיסי צבא, תחנות משטרה וכ"ו שיבשו את המנהל הממשלתי

והעסיקו חיילים ושוטרים רבים. על פי הגדרתו של בן גוריון המלחמה צריכה להישאר במסגרת הומנית: מתקפה נקודתית, יעילה, ללא קורבנות חפים מפשע, "אין אנו רואים בחייל, בשוטר, בפקיד הבריטי – אויב. האויב הוא המשטר, הספר הלבן."

דוגמאות לפעולות "תנועת המרי העברי":

1) "ליל הרכבות": נובמבר 1945, פשיטת הפלמ"ח על מסילות ברזל ברחבי הארץ ופיצוץ ב-200 מקומות שונים. הפעולה נועדה לשבש את מאבק הבריטים בהעפלה, וכן חבלה במתקנים אסטרטגיים.

(2) **"ליל הגשרים"**: בעקבות התנגדות בריטניה להמלצות הועדה האנגלו-אמריקאית פוצץ הפלמ"ח 11 גשרים שחיברו את ארץ ישראל עם הארצות השכנות. 14 אנשי פלמ"ח נהרגו בקרבות אש עם חיילים בריטים בערב זה.

סעיף ב'

מאבק ההעפלה:

מאבק ההעפלה התחזק לאחר מלחמת העולם השנייה והפך למאבק העיקרי נגד הבריטים. העפלה הייתה אמצעי להבאת עולים לא"י וכן מטרה בפני עצמה להפעלה לחץ על בריטניה ופגיה בה בדעת הקהל העולמית. ההעפלה הייתה מפעל מאורגן תחת אחריותו וניהולו של **המוסד לעלייה ב'** שהיה זרוע של ארגון ההגנה. הוא שלח שליחים לכל רחבי אירופה לטפל בפליטים, עודד את הפליטים לעלות לארץ-ישראל, דאג לאנשי קשר, לארגון נמלי יציאה ומחנות איסוף ולרכישת ספינות מתאימות. כמו כן, הוא דאג לקבוע את נתיבי השיט ובמציאת מלווים מתאימים. אנשי המוסד לעלייה ב' ליוו את המעפילים מרגע עלייתם אל הספינות עד הגעתם לחופי ארץ-ישראל.

קשיים בארגון העפלה:

המאבק הבריטי בהעפלה התמקד בשני מישורים:

1. הפעלת לחץ על מדינות אירופה כי למנוע יציאת ספינות מעפילים מנמליהן.
 2. הטלת מצור מאסיבי על חופי ארץ-ישראל. למשימה גויס הצי המלכותי, שסייר לאורך החופים, והסתייע בתחנות רדאר וסיורים אוויריים לאיתור אוניות מעפילים. ואכן, כמעט כל ספינות המעפילים בתקופה נתפשו על ידי הבריטים ונגררו לנמל חיפה.
- הגירוש לקפריסין:** שיא חדש במאבק הבריטים בהעפלה נקבע בקיץ 1946, כאשר החלו בגירוש אוניות מעפילים לקפריסין. שלושה גורמים הובילו להחלטה זו:

1. כישלונה של תוכנית מוריסון-גריידי.
 2. פיצוץ מלון המלך דוד.
 3. הבריטים חששו כי כניסת עולים לא חוקיים לארץ-ישראל עלולה להוביל לתגובה אלימה מצד הערבים.
- הגירוש לקפריסין גבה מחיר זמים.** במספר ספינות מעפילים פרץ מאבק בין המעפילים לבריטים. המעפילים קיבלו הנחיות כיצד לנהוג במקרה שיתפסו על ידי הבריטים. בין היתר הונחו להתנגד בכוח לעליית הבריטים על סיפון האונייה.

למחרת הכרזת העצמאות, בשבת ה-15 במאי 1948, פתחו חמישה צבאות ערביים במתקפה כוללת על מדינת ישראל:

1. **הצבא המצרי** פלש מדרום בשני מסלולים: האחד - במישור החוף לכיוון תל-אביב ומושבות הדרום; והשני - דרך באר-שבע והר חברון, לירושלים. בחודש הראשון כיתר הצבא המצרי את הנגב, נכשל בהתקפותיו על נירים, כפר-דרום ונגבה, וכבש את יד-מרדכי וניצנים.
2. **צבא ירדן** פלש דרך גשרי דאמיה ואלנבי והתמקד בכיתור ירושלים ובניסיונות לכיבושה. בגזרת ירושלים השתלט צבא ירדן על גוש עציון, עטרות, נווה-יעקב, גבעת הראדר, שיחי-ג'ראח, הר-הזיתים, אוגוסטה-ויקטוריה וכל העיר העתיקה, על בית-הערבה ומפעל האשלג בצפון ים-המלח, רכס לטרון והערים הערביות לוד ורמלה.
3. **הצבא העיראקי** השתלט על נהריים ועל המרחב ההררי של השומרון, עד לפאתי השרון, עמק חפר, ואדי ערה ועמק יזרעאל. הצבא העיראקי השתלט על כל הר השומרון.
4. **הצבא הסורי** פלש מדרום רמת הגולן, כבש את חמת-גדר ואת צמח, נכשל בהתקפתו על הדגניות, ונהדף מצמח אל מורדות הגולן. הצבא הסורי כבש את משמר-הירדן, ואילו הלבנונים וצבא "ההצלה" העמיקו התבססותם בגליל ההררי.
5. **צבא לבנון**, בשיתוף עם צבא "ההצלה" של קאוקג'י, השתלט על כל מרכז הגליל ההררי, העליון והתחתון, כולל נצרת ושפרעם.

הסיבות לכשילון: ב-1 ביוני 1948 הפך ארגון ה"הגנה" ל"צבא-הגנה-לישראל" (צה"ל). צה"ל הנחית שש התקפות-נגד חטיבתיות: שלוש פעמים בלטרון, פעמיים במרחב אשדוד ופעם בגינין. ההתקפות אמנם נכשלו, אבל הפעלתן שכנעה את מנהיגי-ערב להיעתר להצעת המתווך מטעם האו"ם, הרוזן ברנאדוט, לכינון הפוגה מ-11 ביוני למשך ארבעה שבועות (הפוגה ראשונה). במהלך הפוגה התארגן צה"ל להמשך המלחמה: מצ'כוסלובקיה הגיעו עשרות אלפי רובים, אלפי מקלעים ומטוסי הקרב הראשונים. כן גויסו ואומנו אלפי חיילים חדשים, בכללם ראשוני מגויסי חו"ל (גח"ל) ומתנדבי חו"ל (מח"ל).

סעיף ב'

היווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים

במהלך מלחמת העצמאות הפכו כמחצית מן החברה הפלסטינית – כ-650 אלף מהערבים שישבו בתחומי ארץ-ישראל בין הים התיכון לנהר הירדן – לפליטים. רובם עזבו וברחו, חלק קטן גורשו. הם עזבו למדינות ערב השונות שם יושבים צאצאיהם עד היום. בגבולות מדינת ישראל נותרו כ-150 אלף ערבים פלסטינים בתום המלחמה והם הפכו לאזרחי המדינה.

הגורמים לעזיבתם בשלב הראשון של הלחימה (עד להקמת המדינה):

- 1. חשש מאימי המלחמה:** ערבים אמידים רבים עזבו את הארץ עם ראשית הלחימה, במטרה לשוב אליה לאחר שיסתיימו הקרבות. בעיקר בערים מעורבות כדוגמת חיפה, יפו, טבריה – עזבו רבים מאוד מתוך הנחה שתבוסת היהודים תגיע בקרוב והם יוכלו לשוב בבטחה לבתיהם. הבריטים, שעד חודש מאי '48 היו הריבון החוקי בארץ, לא עצרו ולא מנעו את הבריחה ההמונית הערבית. עזיבתם ועזיבת מנהיגים ערבים, הותירה את האוכלוסייה הפלסטינית ללא הנהגה ועם בעיות כלכליות חמורות.
- 2. קריסה כלכלית:** בחלק מאזורי הלחימה, אך גם באזורים אחרים, נגרם נזק כלכלי לתושבי הכפרים שנמנע מהם לעבד את אדמותיהם ולשווק את תוצרתם החקלאית. גם השירותים הציבוריים, והמגזר הפרטי בתוך ערים המעורבות נפגעו קשות בזמן הלחימה (האנשים האמידים עזבו כבר בתחילת המלחמה). בניגוד לצד היהודי שהיה מאורגן והפעיל רשתות תמיכה כלכליות, הערבים הפלסטינים נאלצו להתמודד בעצמם עם קשיי המלחמה הכלכליים.
- 3. שמועות על טבח בידי היהודים: פרשת דיר יאסין** - הקרב שהתחולל בכפר דיר יאסין ליד ירושלים ונגמר בהרג אזרחים פלסטינים (אפריל 1948), הוצג על ידי העיתונות הערבית ועל ידי מסרים מפה לאוזן כתוכנית הקרב של היהודים בכיבוש הכפרים והערים הערביות. באירוע זה נהרגו בין 46 ל-110 מתושבי הכפר. מסרים אלו גרמו לבהלה רבה בחודשי האביב ולבריחה לכיוון אזורי השליטה הערביים מתוך חשש שגורלם יהיה כשל תושבי דיר יאסין.
- 4. עידוד ממנהיגי ערב:** התעמולה הערבית הרשמית במדינות ערב קראה לאזרחים הלא-לוחמים לעזוב את אזורי הלחימה כדי שלא ייפגעו במהלכה. חלק מן המנהיגים הערבים הבטיחו לעוזבים שיוכלו לשוב אל יישוביהם במהרה כשתסתיים הלחימה בניצחון ערבי. חלק מן התעמולה נועד ליצור לחץ על הרחוב הערבי להתגייס ולהתנדב למען הלחימה הערבית אך הרוב בחר לעזוב.
- 5. גירוש מכוון:** במקרים בודדים ומקומיים כוחות ההגנה והמחתרות האחרות גירשו ממקומם את הכפריים הערביים ולא נתנו להם לשוב, מחשש שהיעדים שנכבשו ייכבשו בשנית על ידי הצד הערבי. כמו-כן, החשש שהתושבים יעזרו לכוחות ערב במקומות אסטרטגיים, הביא את המפקדים לידי החלטה כי במקומות מסוימים יש לפנות את הכפרים.

מתחילת המלחמה בדצמבר '47 ועד ה-15 במאי '48, נטשו את בתיהם בא"י בין רבע מיליון ל-300 אלף ערבים. העזיבה הפלסטינית את הארץ לכיוון ירדן, לבנון ומצרים גרמה להתפוררות האחדות הפלסטינית, לאיבוד עשתונות של ההנהגה, ולנפילת רוח הלחימה של הפלסטינים. בשלב השני של המלחמה התגברה העזיבה והכפילה את עצמה.

שאלה מס' 10

סעיף א'

סעיף א'

מלחמת יום כיפור פרצה ביום כיפור שחל ביום שבת, 6 באוקטובר 1973. המלחמה פרצה במפתיע, בשעה 14:00, בשתי התקפות רבות-עוצמה: של הסורים ברמת הגולן ושל המצרים בחצי האי סיני. המלחמה נמשכה שמונה-עשרה יממות, שהחלו בבלימה ישראלית, והמשיכו בהתקפות נגד ישראליות שהעבירו את

הלחימה אל עומק שטחי האויב, ואילצו את המצרים – ובעקבותיהם גם את הסורים – לקבל הסדרי הפסקת אש חדשים. מדינת ישראל הופתעה עם פרוץ מלחמת יום הכיפורים מהסיבות הבאות:

1. ישראל הרגישה שהיא נמצאת בעמדת כוח מול מדינות ערב, היא זלזלה ביכולת הצבאית של מדינות ערב והעריכה כי צבאות אלה לא יוכלו לשקם את כוחם במשך זמן רב (האופוריה שלאחר ניצחון 1967).

2. שאננות והערכה מוטעית של צעדי מצרים וסוריה (ה"קונספציה"): בעקבות הניצחון המזהיר במלחמת ששת המים (1967) והכיבושים האדירים שכבשה ישראל, הייתה נפוצה בהנהגה ובציבור בישראל התחושה כי מדינת ישראל מחזיקה ביתרון צבאי ברור ביחס למדינות ערב. ה"קונספציה" היא התיאוריה שהובילה את אמ"ן (אגף המודיעין של צה"ל), בשנת 1973, למסקנה שמצרים לא תפתח במלחמה נגד ישראל. הקונספציה הופרכה עם פרוץ המלחמה, תוך שהיא גורמת לתנאי פתיחה גרועים ביותר מבחינתו של צה"ל. לכל זאת נוספה תחושת האופוריה מניצחון ששת הימים, וההרגשה כי צבאות ערב לא יצליחו לשקם את עצמם ולא ינסו לצאת למאבק צבאי נוסף כנגד ישראל. לאור תפיסה שגויה זו של המציאות, היה ברור בקרב ההנהגה הצבאית כי הסיכויים למלחמה נמוכים. ישראל העריכה כי חיל האוויר החזק שלה יוכל להכריע את מדינות ערב במלחמות הבאות. ישראל הסתמכה על קו הביצורים (קו בר-לב) שהוקם לאורך תעלת סואץ, והניחה שהמעוזים יוכלו לעמוד בפני התקפה מצרית. תחושות אלו נוצלו על ידי מצרים וסוריה לפתיחת מערכה כוללת נוספת כנגד ישראל.

3. ההנחה והאמונה שקו הביצורים ("קו בר-לב") שהתבסס על מעוזים שהוקמו על שפת תעלת סואץ בשילוב יחידות שריון, יעמוד בפני התקפה מצרית. הנחה זו הובילה לשאננות או להתעלמות

4. המצרים הסוו את ההכנות שלהם למלחמה, ונקטו אמצעי הטעיה כדי להסתיר את כוונותיהם. השפעת ההפתעה על ישראל בשלב הראשון מיד לאחר פרוץ המלחמה: צה"ל עוסק בבלימת צבאות מצרים וסוריה בשתי החזיתות: ב-6 באוקטובר (יום הכיפורים) פתחו הכוחות המצריים והסוריים בהתקפה מתואמת מראש על כוחות צה"ל בדרום הארץ ובצפונה. בחזית הדרום (חצי האי סיני) הצליחו כוחות הצבא המצרי לחצות (לצלוח) את תעלת סואץ, לכבוש את הגדה המערבית של התעלה שהייתה בשליטת ישראל ולכתר את עמדות הצבא הישראלי על התעלה (המעוזים). הכוחות הישראליים שישבו במעוזים על קו ההגנה (קו בר-לב) לא הצליחו להדוף את כוח התקיפה המצרי. הם נאלצו לסגת לאחור, וחלק מהעמדות נפלו לידי כוחות הצבא המצריים. בחזית הצפון (רמת הגולן) תקפו הסורים לכל אורך הגבול הסורי-ישראלי.

למולם היו כוחות צה"ל במוצבים ממוגנים. בניגוד להתקפה המצרית שהתמקדה בכיבוש והשתלטות על כל מוצבי החזית, הסורים דילגו על המוצבים ופנו לעומק השטח הישראלי, למעט מוצב החרמון הישראלי, ששימש מוצב תצפית חשוב של המודיעין וחיל האוויר. מוצב זה נפל בידי כוח קומנדו סורי, שתקף את המקום במסוקים.

סעיף ב'

1. משבר בחברה הישראלית: האבדות הרבות במלחמה, ההפתעה וחוסר המוכנות יצרו תחושת שבר שגרמה לאווירת ייאוש בחברה הישראלית. גל מחאה גדול התפרץ (הונהג על ידי חיילי מילואים שחזרו מהמערכה) נגד ממשלת ישראל והעומדת בראשה גולדה מאיר, אשר נתפסו כאחראים לתוצאות העגומות של המלחמה. בעקבות המחאה התפטרו ראש הממשלה גולדה מאיר וממשלתה, ומאיר עצמה פרשה מהחיים הפוליטיים. גם שר הביטחון משה דיין התפטר מתפקידו.

2. פוליטי הקמת ועדת חקירה ממלכתית: ועדת חקירה ממלכתית הוקמה ב-21 בנובמבר 1973 בעקבות תפקוד צה"ל בתחילת מלחמת יום כיפור. יו"ר הוועדה היה נשיא בית המשפט העליון ד"ר שמעון אגרנט. על חברי הוועדה הוטל להכין דו"ח על המידע שהיה זמין לפני המלחמה בקשר לתנועותיהן ולכוונותיהן של מצרים וסוריה, על הערכת אותו מידע על ידי המוסדות הצבאיים והאזרחיים המוסמכים ועל מוכנותו של צה"ל למלחמה בכלל, ובמיוחד ביום שלפני פרוץ המלחמה 5, באוקטובר 1973. הוועדה חקרה נושאים אלו והמליצה על העברתם של ראש אמ"ן והרמטכ"ל מתפקידיהם (הוועדה לא מצאה אחריות לכשל בתפקוד הדרג המדיני. מסקנות הוועדה גרמו הצבת סימני שאלה על גישות מוסכמות ודמויות ציבוריות שהיו מקובלות בעבר כמו ראש הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין, בעקבות זאת הם נאלצו

להתפטר מתפקידיהם, כך נסללה הדרך בשלב מאוחר יותר למהפך פוליטי, לראשונה מאז קום המדינה, השלטון עבר (בבחירות 1977) למפלגת "הליכוד" בהנהגת מנחם בגין.

שאלה מס' 11

סעיף א'

תהליך הדה קולוניזציה:

קולוניזציה פירושה השתלטות של מעצמות בריטניה וצרפת על שטחים שמעבר לים מבחינה גיאוגרפית בצורה של הקמת התיישבות והושבת אוכלוסייה והקמה של מערכות שלטון. בקולוניזציה ישנם שתי צורות שלטון ישיר ועקיף. מטרת הכיבוש הקולוניאלי – *משאבים – ניצול שטח, חומרי גלם, אוצרות טבע. *אסטרטגי – מקום מעבר בין אפריקה לאירופה.

תהליך הדה קולוניזציה = שלילת הכיבוש: תהליך שהביא לסיום הכיבוש של האדם הלבן על שטחים של "ילידים", שחרור העמים מעול שלטון הזר והקמת מדינות עצמאיות. כול אלה קוראים עקב התעוררות לאומית בקרב העמים הכבושים אשר מנהלים מאבקים נגד השלטון הזר.

גורמים לתהליך הדה קולוניזציה:

- 1) גורמים אידיאולוגיים:
 - א) התפתחות רעיון הלאומיות – העמים הכבושים נחשפו לרעיונות אירופיים ובכך התחילו לפתח תודעה לאומית עצמית. בזמן מלחמת העולם השנייה גייסו הרבה תושבים מהקולוניות (שטחים כבושים) לצבאות בריטניה וצרפת. חיילים אלו כבר לא נחשבו לנחותים מהחיילים הבריטים, הצרפתים והם למדו מהחיילים האירופים מהי לאומיות. עם לאומיות זו מאוחר יותר הם נלחמו בשלטון הזר.
 - ב) דעת הקהל העולמית – לאחר מלחמת העולם השנייה כול העולם דיבר על התנגדות לשלטון זר ולכיבושים. כך שכולם יתנגדו למדיניות הקולוניאליזם שמייצג בדיוק את השלטון הזר. האום שקם ב1945 התנגד לקולוניאליזם כיוון שהוא ניצל עמים ודיכא אותם ואילו האום דגל בשחרור עמים.
- 2) גורמים כלכליים:
 - א) תוצאות מלחמת העולם השנייה – הנזקים הכלכליים הגבוהים של המלחמה אילצו את מדינות אירופה להשקיע כספים רבים בשיקום. השליטה על הקולוניות, העמיסו עליהם מבחינה כלכלית. היה להם קשה לכלכל גם את עצמם וגם את הקולוניות.
 - ב) ירידה ברווחיות הקולוניות – בזמן שהמעצמות שלטו בקולוניות הם הרוויחו כסף מתוצרת מקומית וגם הרוויחו בעלות על התוצרת המקומית. לאחר המלחמה השוק הבינלאומי נפתח וכבר לא הייתה להם בלעדיות. ברגע שהבלעדיות על מוצר נפרצת, הרווח הכלכלי יורד.
- 3) גורמים פוליטיים:

(א) השפעת המלחמה הקרה – שתי המעצמות, ארה"ב ובריה"מ נלחמו זו בזו על השלטת אידיאולוגיה, שתייהן התנגדו לקולוניאליזם ותמכו בתהליך הדה קולוניזציה. כול אחת מהמעצמות הללו שאפה שיקמו מדינות עצמאיות במזרח התיכון לצפון אפריקה.

(ב) מאבק של התנועות הלאומיות המקומיות בתוך הקולוניה – בתוך הקולוניות קמו תנועות לאומיות ששאפו להלחם בשלטון הזר וניהלו מאבק עיקש ואלים נגד השלטון הזר. מאבקים אלו גרמו לנזקים בקרב השלטון וגם ליצירת דעת קהל שלילית על המדינות הכבושות

סעיף ב'

השפעות תהליך הדה קולוניזציה: מאחר וכאמור יהודי ארצות האסלאם קשרו עצמם בשלטון הקולוניאלי, הרי שתהליך הדה קולוניזציה היה בעל השלכות על חיי היהודים במספר היבטים:

* שינוי תרבותי – אחד הביטויים של הדה קולוניזציה היה התרחקות מהתרבות המערבית שהביאו עמן המדינות הקולוניאליות. היהודים, אשר אמצו בדרך כלל תרבות זו, מצאו עצמם עתה בסביבה תרבותית אחרת, התרבות הערבית שהשתלטה בהדרגה על הוויית החיים בארצות השונות (שפה, לבוש מנהגים, תרבות שלטון).

* התגברות השנאה ליהודים - היהודים זהו כאמור כתומכי המשטר הקולוניאלי. התוצאה הייתה העמקת השנאה ליהודים והתגברות הפעילות נגדם. עם זאת חשוב לציין כי היו גם יהודים (מעטים) שתמכו בתהליכי הדה קולוניזציה מסיבות אידיאולוגיות (האמונה בזכות ההגדרה העצמית) ומתוך הנחה שמדינות הלאום שתוקמנה תהיינה דמוקרטיות ותבטחנה את הקיום היהודי בתוכן. כמו כן יש לציין כי המאבק לשחרור לאומי מיתן בשלבים מסוימים מגמות אנטי יהודיות, מתוך הנחה של התנועות הלאומיות כי פגיעה ביהודים עלולה לפגוע בתדמיתן ולעכב את השגת העצמאות. אך לאחר השגת העצמאות הותר הרסן ותהליך הרחקת היהודים מהחברה והפגיעה בהם הגיע לשפל חסר תקדים.

* התגברות הלאומיות: כפי שארע באירופה, כמאה שנים קודם לכן, התאפיין העולם הערבי לאחר מלחמת העולם השנייה בהתגברות המגמות הלאומיות. מגמות אלה הדגישו את המשותף לכל בני הלאום ודחו את היהודים בארצות האסלאם כיסוד זר שאינו חלק מהלאום המתגבש.

סעיף ב' מדינה מדגימה:

הדגמת הגורמים שהשפיעו על מצבם של היהודים בארץ אחת במצרים - חיו כ- 75 אלף יהודים, עם פרוץ מלחמת העצמאות היחס ליהודים הורע מאוד, מצרים רצתה להנהיג את העולם הערבי ולכפר על הפסדה במלחמת העצמאות, וגם המאבקים הפנימיים של המלוכניים נגד אנשי הצבא גרר יחס עוין ליהודים - נעצרו יהודים רבים, נאסרו התארגנויות והיו פיצוצים ברובע היהודי שבהם נהרגו 22 יהודים, רבים נשלחו למחנות מעצר, הוחרם רכוש יהודי רב, ויהודים שגרו מסביב לארמון המלך נאלצו לעזוב, היהודים נאלצו לתת כסף למלחמה בישראל, רבים הושמו במחנות מעצר

במצרים ונאסרה הפעילות הציונית, בסוף 1949 ברחו לישראל כ 20 אלף יהודים. בלוב – במהלך מלחמת העולם האיטלקים התייחסו קשה ליהודים, בנובמבר 1945 נרצחו 132 יהודים, השלטון הצבאי שהיה בלוב אחרי המלחמה היה חלש וקמו הרבה קבוצות כאשר כל אחת דורשת לקבל את

העצמאות לטובתה, דבר שהיה על חשבון המאבק ביהודים, היה נסיון של היהודים להתארגן, כשהתנועה הציונית במקום מנסה לעזור, ביוני 1948 היו מהומות בטריפולי ונהרגו 13 יהודים, דבר שגרם לרבים לעלות לישראל.

שאלה מס' 12

סעיף א' – עמדה אישית

סעיף ב' –

"חברה רב-תרבותית"

פלורליזם תרבותי, גישה הנותנת לגיטימציה לעולים לשמור ולבטא את צביונם התרבותי הייחודי ולא כופה עליהם את הערכים של החברה הקולטת. זוהי מדיניות הקליטה שאליה עברה מדינת ישראל בשלושים השנה האחרונות של המאה העשרים. העולים לא נדרשו יותר להפוך ליצברים, והממסד הקולט החל לעודד אותם להמשיך ולהחזיק במאפייני התרבות שעליהם באו מארצות מוצאם.

ביטויי הרב-תרבותיות בתחומים שונים :

1. **בתחום החינוך:** נוסדו בישראל עשרות מוסדות להשכלה גבוהה: **שש אוניברסיטאות** ציבוריות ועשרות **מכללות** פרטיות וציבוריות המאפשרות מתן מענה חינוכי לכל בוגרי החינוך התיכוני, לרבות תושבי הפריפריה ועיירות הפיתוח שבעבר התקשו מאוד לרכוש השכלה גבוהה. בתי ספר תיכוניים פרטיים הנתמכים על ידי המדינה ובמקביל למערכת התיכון הממלכתית, התרבו במהלך שנות התשעים ואחריהן. **"בתי ספר דמוקרטיים"**, רשת **אל המעיין** החרדית של תנועת ש"ס, אלו ואחרים נתנו מענה מגוון לדרישות הציבור.

2. **בתחום התרבות:** העולים מחבר המדינות בשנות התשעים יצרו ערוצי תרבות נפרדים בשפה הרוסית הפונים ישירות אל העולים: **עיתונים יומיים** ברוסית, ערוץ כבלים ברוסית, **תיאטרון "גשר"** שהחל דרכו ברוסית והפך לתיאטרון דובר עברית שרוב שחקניו ממוצא רוסי. בתחום המוזיקה, נחלשה הדומיננטיות של השירה הישראלית השורשית והפטריוטית. כמו **להקות רוק** שהבליטו את עולמו של היחיד והחדירו לארץ סגנונות מוזיקליים בין-לאומיים. **המוזיקה המזרחית** פרצה מן השוליים אל המרכז התרבותי ונתנה ביטוי לאזרחים רבים שמצאו בה מענה מתאים יותר לעולמם.

3. **בתחום התקשורת:** בשנות השמונים התפתחה תרבות **המקומונים** בעיתונות הכתובה. הדיווח על הנעשה במקום המגורים תפס נפח הולך וגדל לצד הדיווח על נושאים לאומיים. המונופול הממשלתי על כלי התקשורת האלקטרונית הופר כאשר קמו **ערוצי רדיו פיראטיים** כמו "קול השלום" של אייבי נתן, "ערוץ שבע" שייצג עמדות ימין מובהקות, ערוצי רדיו של המגזר החרדי ועוד. בטלוויזיה, עלייתו

לשידור של ערוץ 2 המסחרי ב-1993, סימנה את השתלבותו הגוברת של האזרח הישראלי בכפר הגלובלי.

4. **בתחום הפוליטי:** בשנות השמונים קמו **מפלגות נישה עדתיות** שפנו לקהל מוגדר של עולים או עולים לשעבר וביקשו לייצג את האינטרסים הייחודיים שלהם: מפלגת ש"ס שטוענת לייצוג האינטרסים של החרדים המזרחיים, מפלגת **ישראל בעלייה** שקמה לייצג את עולי חבר המדינות בשנות התשעים.